Naar het 'Verlokkend Oost'

De onderzoeksreizen van Carl Ludwig Blume in Indië

Rick Honings

In 1818 vertrok de botanicus Carl Ludwig Blume (1796-1862) naar Nederlands-Indië, waar hij als arts aan de slag zou gaan.[1] Bij die gelegenheid schreef de dichter Willem Bilderdijk in Leiden, ondanks de 'hoogstgevaarlijke' ziekte waar hij op dat moment aan leed, een gedicht in Blumes album amicorum.[2] Bilderdijk en zijn vrouw waren op dat moment in afwachting van 'Oostindische brieven' met hopelijk gunstig nieuws over hun zoon Julius, die een jaar eerder aan boord van het fregat *Hoop en Fortuin* naar 'de Oost' was vertrokken. Aan een vriend schreef Bilderdijk: 'Mijne vrouw ligt vreeslijk van de ongerustheid over dit kind, en dikwijls maakt haar kwijnen daarover ook my mismoedig. – Ik lij tegenwoordig weêr veel van de my gewone voorjaarsziekte, die my ieder jaar het vestand zoo verzwakt.'[3] Kennelijk lukte het Bilderdijk tussen het piekeren en somberen door toch enkele regels in Blumes vriendenrol te krabbelen:

> Vlieg op de vlerk des winds, door stroom en golfgewemel,
> 't Verlokkend Oost in d'arm, u lachende in 't gemoet,
> En wisch er d'indruk uit van onzen Westerhemel,
> Maar blijve u 't denkbeeld by van dees mijn afscheidsgroet.
> Zie u 't geleerde hoofd met palm en lothos tooien,
> En wat de roof bevat van Indus schatrijk strand!
> Te midden uit den kring van die my 't doodkleed plooien,
> Bied ik u 't warm vaarwel met reeds verkoude hand.[4]

Blume, die twee jaar ouder was dan Julius, zal Bilderdijk ongetwijfeld aan zijn zoon hebben doen denken. Waar ze elkaar van kenden, is niet duidelijk. Blume werd in 1796 geboren in Braunschweig. Zoals bekend woonde Bilderdijk na zijn verbanning uit Nederland bijna tien jaar lang in deze Duitse stad, maar of hij contact had met de familie Blume tijdens zijn ballingschapsjaren, heb ik niet kunnen achterhalen.[5] Vanaf 1814, na het herstel van de Nederlandse onafhankelijkheid, studeerde Blume in Leiden, waar hij drie jaar later tot doctor in de geneeskunde promoveerde.[6] Mogelijk leerde Bilderdijk hem in deze tijd kennen, en anders misschien toen de dichter zich in 1817 in Leiden vestigde.

Portret van Carl Ludwig Blume. Collectie Universiteitsbibliotheek Leiden.

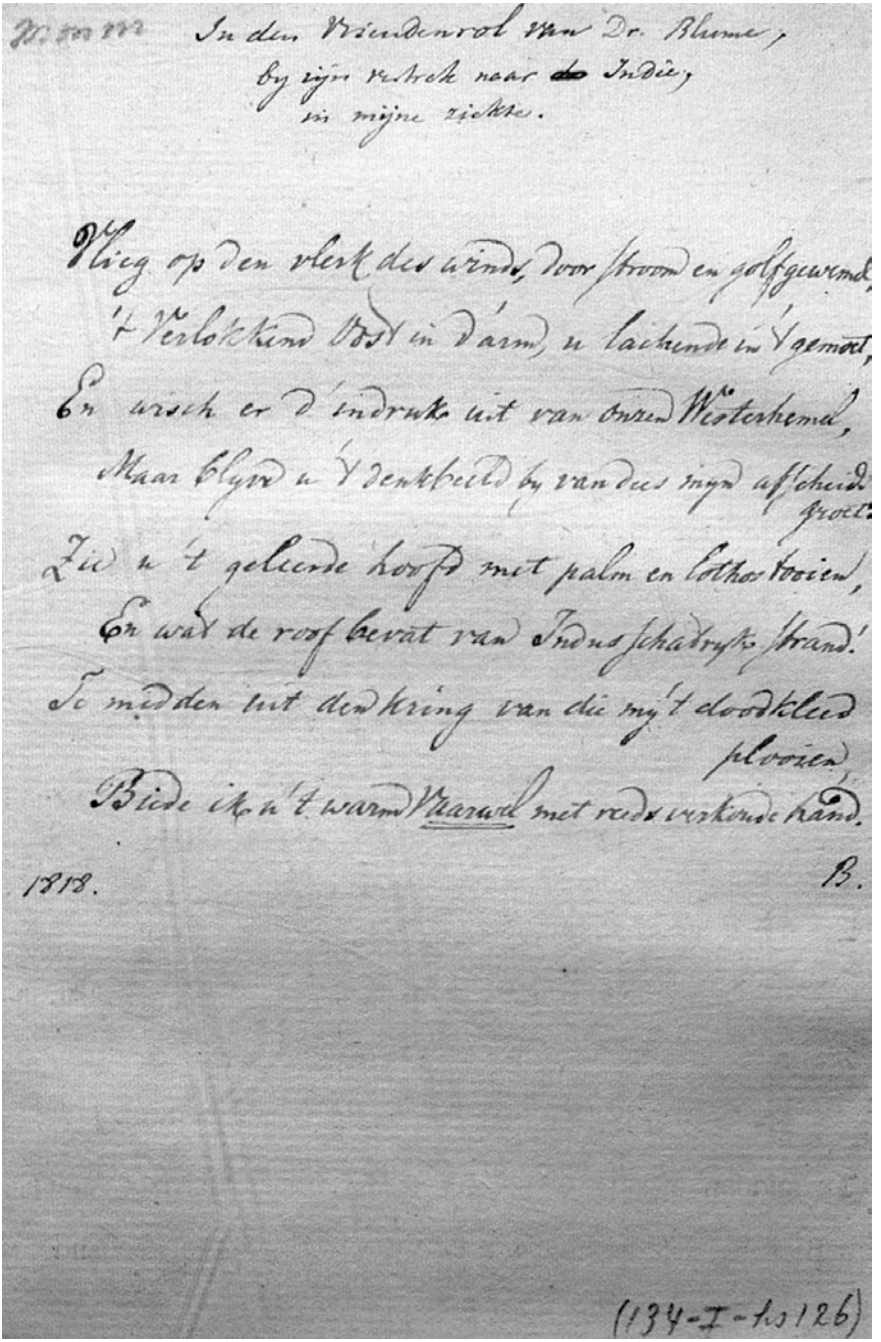
In den Vriendenrol van Dr. Blume,
by zijn vertrek naar de Indiën,
in mijne ziekte.

Vlieg op den vlerk des windes, door stroom en golfgewemel,
't Verlokkend Oost in d'arm, en lachende in 't gemoed,
En wisch er d'indruk uit van onzen Westerhemel,
Maar blyve u 't denkbeeld by van dees myn afscheidgroet:
Zie u 't geliefde hoofd met palm en lotbostooien,
En wat de roof bevat van Indus schadrijke strand!
Te midden uit den kring van die my 't doodkleed plooien,
Biede ik u 't warm Vaarwel met reede verkoude hand.

1818. B.

(134-I-bl 126)

Handschrift van Bilderdijks gedicht voor Blume, 1818. Collectie IISG, Amsterdam.

Portret van Caspar Georg Carl Reinwardt omstreeks 1800. Collectie Universiteitsbibliotheek Leiden.

In 1818 verwierf Blume een aanstelling als arts in het Nederlands-Indisch leger met als opdracht het toezicht op de koepokinenting van de inheemse bevolking.[7] Na aankomst in Indië maakte hij kennis met Caspar Georg Carl Reinwardt (1773-1854), die in 1815 in opdracht van Willem I naar de kolonie was gestuurd om – na de teruggave door de Engelsen – onderzoek te doen naar de natuurlijke gesteldheid van Java en de 'buitengewesten'.[8] Vanaf januari 1819 trad Blume in dienst als diens 'adjunct'.[9]

Een van Reinwardts grootste verdiensten was dat hij kort na aankomst te Buitenzorg (thans Bogor), in 1817, een botanische tuin had gesticht, ''s Lands Plantentuin' (nu: Kebun Raya). Die vormde vanaf dat moment het centrum van het botanische onderzoek in de kolonie. Blume zal er zijn ogen hebben uitgekeken. Reinwardt had deze locatie uitgekozen, omdat Buitenzorg hoger gelegen en daardoor koeler was dan Batavia, en omdat er meer regen viel. In 1819 bracht Reinwardt in

Gezicht op de botanische tuin en een deel van het paleis van de gouverneur-generaal te Buitenzorg, W.J. Gordon naar A.J. Bik, 1842. Collectie Universiteitsbibliotheek Leiden/KITLV.

de *Algemeene konst- en letter-bode* verslag uit over het project. Een 'te voren woest en onaanzienlijk stuk gronds' was veranderd in een paradijs. De tuin was zo mooi dat hij met de fraaiste lustplaatsen van Europa kon wedijveren.[10] Reinwardt was verantwoordelijk voor het beheer ervan, maar was er vanwege zijn reizen relatief weinig te vinden. De verzorging liet hij aan een hortulanus over. De Plantentuin had ook een politieke functie: het ambitieuze project onderstreepte de koloniale overmacht van de Nederlanders. Uit de hele archipel werden er gewassen naartoe gestuurd om onderzoek te doen naar mogelijkheden om ze te exploiteren.[11]

Aanvankelijk was het de bedoeling dat Reinwardt slechts twee jaar op Java zou blijven, maar na vier jaar werd zijn aanstelling met nog twee jaar verlengd. In 1822 kwam er definitief een einde aan zijn tropische avontuur, ook vanwege zijn gezondheid, die te lijden had onder het klimaat. Reinwardt werd benoemd tot hoogleraar aan de Universiteit Leiden en tot directeur van de Leidse hortus botanicus.[12] De voormalige 'adjunct' Blume werd aangewezen als zijn opvolger en als directeur van 's Lands Plantentuin.

Vanaf dat moment zou Blume, net als zijn voorganger,[13] diverse onderzoeksreizen over Java maken. Hij beklom bergen, verdiepte zich in de planten- en dierenwereld van het eiland en classificeerde wat hij tegenkwam door – zoals in die tijd gebruikelijk was – er nieuwe Latijnse namen op te plakken. Uit zijn publicaties kunnen we afleiden waar Blumes interesses lagen: hij schreef bijvoorbeeld over Indische houtsoorten, gewassen in het Salak-gebergte, pepersoorten, Javaanse planten, eiken en orchideeën. In 1825-1826 zou hij het werk *Bijdragen tot de flora van Nederlandsch Indië* publiceren. Wat is er bekend over Blumes reizen en wat zeggen die over het koloniale denken van die dagen?

Op reis met Blume

Af en toe schreef Blume over zijn tochten in de krant, maar een afzonderlijk boek van zijn hand kwam er niet. Een goed beeld van zijn reizen krijgen we echter dankzij het 'Dagverhaal eener Reis door *Java*' van Gerhardus Heinrich Nagel (1795-1861), ambtenaar in dienst van het gouvernement. Vanaf februari 1824 reisde hij enkele maanden met Blume mee tijdens diens beklimming van het 'Duizend-gebergte' (Goenoeng Sewoe). Nagel, die nog niet eerder Buitenzorg verlaten had, keek zijn ogen uit. Hij genoot van 'inlands' gebak en vruchten als mango's, ananassen en watermeloenen. Hij schreef over het *tandakken* (dansen), over insecten die hem teisterden en *sirih* (pruimtabak van de areka- of betelnoot) kauwende vrouwen. Net als de meeste Nederlanders vond hij dit een walgelijke gewoonte: 'Ik voor mij zou *Groenland* of *Siberië* aan de zijde van een lief vrouwtje, meer naar mijn smaak vinden, dan het fraaije *Tjiratjas* met zijn walgelijke, tabakpruimende nijmphen! – Dit tusschen twee haakjes!'[14]

De gevaren die de reizigers onderweg bedreigden, beschreef Nagel ook. Zo kroop er 's nachts een tijger het kamp in, die door het geschreeuw van de bedienden verjaagd werd en verschrikkelijk brullend in het bos verdween. Dat was maar goed ook, want later op zijn reis was Nagel getuige van een noodlottige gebeurtenis, waarbij een Chinees die in de schemering naar huis liep, onverhoeds door een tijger besprongen en het bos in werd gesleept. Pas de volgende dag werd zijn afgekloven lijk gevonden.[15]

Net als Reinwardt was Blume een fanatieke verzamelaar. Nagel beschreef hoe hij bij de beklimming van een berg op Java een enorme kegelvormige steen met twee openingen onderzocht: uit de ene stroomde warm, uit de andere koud water. Dat vond Blume zo bijzonder dat hij zijn bedienden opdroeg om de kegel eraf te slaan. Vervolgens werd die met ongelooflijk veel moeite door een vijftigtal dragers de berg afgesjouwd. Dat getal zegt iets over de omvang van zulke expedities.

Twee tijgers sluipend door het gras, tekening van Raden Saleh. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

De steen woog meer dan dertienhonderd kilo en werd vervolgens naar Batavia overgebracht, waar die een plaats kreeg in het natuurhistorisch kabinet van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.[16]

Blumes onderzoek richtte zich ook op dieren.[17] Dat kunnen we opmaken uit het reisverslag van de taalgeleerde Philippus Pieter Roorda van Eysinga (1796-1856), die Blume eveneens op een van zijn reizen vergezelde. Volgens hem moedigde Blume 'inlanders' aan om wilde dieren voor hem te vangen. Toen Blume zich op een van zijn reizen in de buurt van Bandoeng ophield, kwamen er enkele Javanen naar hem toe met een *banteng*, een wilde stier, waarvan ze de 'achterhoefspieren gekapt' hadden. Geen wonder dat het beest woedend was! Blume en zijn gevolg begrepen dat een *banteng* gevaarlijk kon zijn en dat het raadzaam was om op veilige afstand te blijven. Ze lieten een touw om de hoorns slaan, het beest vastbinden aan een boom en vervolgens 'kelen', om het skelet ongeschonden te houden.[18]

Nauwelijks was Blume begonnen met het ontleden van de *banteng* toen het bericht arriveerde dat niet ver van hen vandaan een neushoorn gevangen was. Daar was hij zo mee in zijn schik dat hij alles uit zijn handen liet vallen. Tegen de avond arriveerde hij met zijn gezelschap in een gehucht, waar de lokale *radja* hun welkom heette. Omdat het inmiddels te laat was om nog op onderzoek uit te gaan, werd besloten dit tot de volgende dag uit te stellen. 's Morgens begaf Blume zich

Portret van Philippus Pieter Roorda van Eysinga. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

meteen op weg: 'Een ondragelijke geur deed ons weldra den renoceros vinden, die door deszelfs kolossale grootte onze verwondering wekte.' Blume liet zich inlichten over hoe Javanen een neushoorn vingen. Daarvoor groeven ze een diepe kuil, waar ze riet overheen legden: 'De renoceros, geen argwaan hebbende, vervolgt zijnen weg, en zinkt door de bamboes in den hem gegravenen kuil weg.'[19] Omdat het dier er niet meer uit kon, stierf het van de honger. Het exemplaar dat Blume aantrof was al enige tijd dood en verkeerde daardoor in een verregaande staat van ontbinding, Blume vond het fantastisch dat hij een neushoorn van dichtbij kon bestuderen. Aanvankelijk wilde hij het dier uit de kuil laten tillen, maar al spoedig moest hij vaststellen dat dit onbegonnen werk was. Daarom liet hij de kuil aan één kant afgraven, zodat het dier platgelegd kon worden. De huid was week geworden en krioelde van de zwarte wormen:

> Weldra hadden wij kop en pooten van dit dier afgesneden, hetwelk door de dikte van het vleesch en de taaije spieren zeer veel tegenstand ondervond. De stank werd bijna onverdragelijk, en toen de heer Blume den buik opensneed, dachten wij flaauw te vallen, en verwijderden ons, behalve de heer Blume, die de Javanen, door goede woorden en beloften eindelijk bewoog, hem behulpzaam te zijn in een werk, dat door het onreine, den Inlander zoo zeer tegen de borst stuit. Wij gebruikten eene goede hoeveelheid Madera, en hielpen nu en dan den ijverigen Blume, die reeds in verrukking was, door uit den renoceros een *foetus* te hebben gehaald, die nog weinig bedorven was.[20]

Blumes onderzoek richtte zich ook op vulkanen. Nadat hij zich enige tijd in de buurt van Batavia had opgehouden, reisde hij met zijn gevolg naar Tjikao bij Poerwakarta, waar hij verschillende bergen beklom. Zo bestegen ze de Géde op West-Java. Bij elke stap die ze zetten, rees een dikke stofwolk op, aldus Nagel: 'Op sommige plaatsen, waar de maan niet door het digte loof der reusachtige boomen kon dringen, heerschte eene akelige duisternis, en men moest op handen en voeten voortkruipen, om het smalle met boomwortels doortrokkene pad niet te missen en in eenen afgrond te storten.'[21] Boven hadden ze een imposant uitzicht op de krater. Blume verrichte metingen en berekende de omtrek ervan.

In de meeste teksten van natuuronderzoekers wordt de indruk gewekt dat ze door de inheemse bevolking overal vriendelijk en gastvrij werden ontvangen. Negatieve reiservaringen of uitingen van sabotage beschrijven ze eigenlijk vrijwel

Gezicht op de rokende vulkaan Goenoeng Api, door J.T. Bik, 1821. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

nooit. Nagel, die geen plantkundige was, ging daar opvallend genoeg wel op in. Zo vertelt hij dat ze na het beklimmen van de vulkaan Ciremai op West-Java nog een paar dagen in hun kampement bleven. Vanuit het dorp Linggajati werden ze dagelijks bevoorraad. Plotseling kwam er een bode met het bericht dat het woud in brand stond. Het vuur nam in hevigheid toe en in de verte hoorden ze omvallende bomen. Nagel vermoedde kwade opzet: 'Waarschijnlijk was deze brand door *Linga Jatenaars* gesticht, om ons tot de retraite te noodzaken, ten einde niet dagelijks, met groote moeite, water enz. naar ons kampement te dragen.' Alsof de duivel hen op de hielen zat vingen de Europeanen de terugtocht aan: 'Hier aan den voet des bergs leverde het brandende woud en de tot de wolken stijgende rookkolommen een prachtig doch ontzettend schouwspel op, waarbij wij ons gelukkig achtten, den dans ontsprongen te zijn.'[22] Dit is een zeldzame aanwijzing in de tekst waaruit valt op te maken dat de bevolking niet erg ingenomen was met de Nederlandse aanwezigheid.

Naar de Badui

De meest bijzondere reis die Blume maakte, was die naar de Badui rond de jaarwisseling van 1821 en 1822. De Badui zijn een volk dat in afzondering in het dichtbeboste en bergachtige gebied Banten op West-Java leefde – en dat nog altijd doet.[23] Het bestaat uit twee groepen: de 'Badui Dalam' of 'Binnen-Badui' en de 'Badui Luar' of 'Buiten-Badui'. De Binnen-Badui leven geïsoleerd en strikt volgens de voorouderlijke leefregels; contact met de buitenwereld hebben ze niet. De Buiten-Badui daarentegen hebben spaarzaam contact met anderen, bijvoorbeeld om aan ruilhandel te doen, en vormen met hun dorpen als het ware een beschermende schil rondom de binnencirkel. Midden in het binnenste deel van de gemeenschap, in het oerbos, ligt *Sasaka Domas*, hun heiligdom. Dit is een terrasvormige heuvel, bestaande uit zo'n dertig rechtopstaande stenen. Bovenop staat een grote kei die Batara Tunggal voorstelt, de God van de Badui. Dit heiligdom mag door niemand worden betreden, behalve door de eigen priesters. De Badui geloven dat hun geesten er na hun overlijden naar zullen terugkeren.[24]

Over zijn tocht bracht Blume in negen afleveringen verslag uit in de *Bataviasche Courant* van 1822. Hij vertrok samen met de J.B. Sanoghe, de assistent-resident van Lebak, met de hortulanus Willem Kent en enkele Soendanese gidsen.[25] De reis ernaartoe duurde drie dagen. Blume en zijn metgezellen reisden per paard door onherbergzaam gebied. Soms waren de bergpaden vanwege het regenseizoen zo slecht begaanbaar 'dat wij dikwijls onze paarden met de grootste moeite de hoogten opdrijven moesten, van welke zij alsdan met te meer snelheid wederom naar

de laagte gleden'. Onderweg moesten woeste rivieren worden doorwaad. Soms stond het water zo hoog dat hun paarden 'door een aantal zwemmende inlanders moesten worden tegengehouden, om niet door den fellen stroom te worden medegesleept, en de overzijde te kunnen bereiken'. Het laatste stuk van de reis, naar het dorp Tjiboam, moesten ze zelfs lopen aan de leidende hand van de Badui, omdat de weg te steil was om per paard verder te gaan.[26]

Waarin geen Europeaan voor hem was geslaagd, lukte Blume wel: hij kreeg toegang tot de Badui-gemeenschap. Het is opvallend dat Blume er met geen woord over rept *hoe* hij dat voor elkaar kreeg.[27] Dwong het gouvernement de Badui om Blume toe te laten om onderzoek te kunnen doen of werden ze op de een of andere manier omgekocht? In zijn aantekeningen deed Blume het voorkomen alsof het vanzelfsprekend was dat hij met alle egards door hen werd ontvangen. Toen hij bij de Badui arriveerde, schonken ze hem verfrissende palmwijn en beijverden zij zich om het hem zo aangenaam mogelijk te maken: 'Terwijl de vrouwen zich bezig hielden met ons eenen Badoejschen maaltijd, bestaande uit rijst, groente en visch, toetebereiden, maakten de mannen een afdak voor onze paarden.' Nergens liet Blume ook maar doorschemeren dat zijn komst ongewenst was: 'Overal

Gezicht op een waterval en landweg in Preanger op Java. Johan Conrad Greive, naar Abraham Salm, 1869. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

vertoonde zich ten duidelijkste de voorouderlijke gastvrijheid die zij van hunne vaderen geërfd hadden.'[28] Slechts uit één bijzinnetje kunnen we opmaken dat die hartelijkheid van de Badui misschien niet geheel oprecht was. De Europeanen waren namelijk bewapend. Mogelijk was er dus sprake van een zekere dwang, maar Blume en zijn gevolg zullen de geweren ook bij zich hebben gehad om zich te verdedigen tegen tijgers.

Op nieuwjaarsdag 1822, terwijl de omgeving nog in een dikke nevel gehuld was, trok Blume erop uit om *Sasaka Domas* te bezichtigen. Het heiligdom was tot dan toe nog door geen Europeaan aanschouwd. Uit zijn aantekeningen blijkt dat Blume ten onrechte dacht dat het een begraafplaats betrof.[29] De reis ernaartoe was wederom een ware ontdekkingstocht: 'Langzaam trokken wij nu de hoogten op, door dikke struiken, onder welke de grootbladerige magnolia [...] nog hare nachtelijke geuren verspreidde. Rondom ons heerschte diepe stilte; want de dageraad vergulde nog naauwelijks de toppen der bergen, van dewelke zich het geboomte trotsch verheft.' Ze hoorden alleen de geluiden van de wouwou (langarmaap) en van ontwakende pauwen. Het was een zware, urenlange voettocht door dichte bossen en langs gapende afgronden en klaterende watervallen. Toen ze vanwege hun vermoeidheid bijna niet meer op hun benen konden staan, kregen ze ook nog een zwaar onweer te verduren.[30] En alsof dat nog niet genoeg was, werden ze overvallen door een *banjir* (overstroming):

> Even als lava, die op haren weg alles met zich medesleept, drongen de wateren bruisend door de enge bergklooven heen, en bedekten de ontzaggelijke steenklompen die wij eenige oogenblikken te voren waren overgeklommen. Dof kaatste het gebergte den donder terug, en ratelend verhief zich het gedruis der neergeplofte steenmassa's van uit de schuimende golven [...] omhoog.[31]

Er zat niets anders op dan een vuur aan te leggen en de nacht daar door te brengen. Doordat ze te weinig voedsel hadden meegenomen, had iedereen honger. Maar gelukkig was er een 'priester' van de Badui, die rijst en wijn kwam brengen. Het voedsel werd eerlijk verdeeld, maar de drank was voor Blume en zijn collega's, omdat de Soendanezen die hen begeleidden moslims waren en geen wijn dronken.[32]

Na een slapeloze nacht zetten ze de reis voort en bereikten ze het heiligdom. Uit zijn beschrijvingen valt af te leiden dat de Badui allesbehalve blij waren met Blumes komst: ze zagen zijn onderzoekingen 'ongaarn en met bekommering' aan. Toen hij aanstalten maakte om het middelste deel van het heiligdom te bestuderen, met de grote steen op de heuvel, 'verbleekten' de Badui en 'bevende smeekten zij ons dezelve haastig te verlaten, daar zij voorgaven, dat eene waarschuwende stem zulks dringend van hen gevorderd had'. Hun geweeklaag zorgde ervoor dat

zich over dit 'zelf zoo naargeestig oord, eene meer bijzondere somberheid' verspreidde. Ze probeerden Blume ervan te weerhouden verder te gaan en keken hem met 'ontstelde blikken' aan. Hij ving de terugtocht echter pas aan nadat hij alles uitvoerig bekeken had: 'Eindelijk keerden wij, tot groot genoegen der Badoej's, terug naar de hut Talahab.'[33] Blume mocht dan oprecht geïnteresseerd zijn, het is duidelijk dat hij voor zijn onderzoek enige dwang niet schuwde.

'Edele wilden'

Blume interesseerde zich overigens zeer voor inheemse bevolkingsgroepen. Daarom wilde hij kennis verwerven van de zeden, leefwijze en tradities van de Badui. Uit zijn beschrijving blijkt dat hij de Badui op geen enkel moment als individuen maar steeds als groep bezag. Ze waren voor hem allemaal hetzelfde en vertoonden hetzelfde gedrag, dat hij als een etnoloog beschreef. De Badui waren een volk met een 'zachte geaardheid', trouw, ijverig en goedaardig, en kenmerkten zich volgens hem door 'matigheid, lust tot arbeid, kalmte van geest en eene eenvoudige zedenleer en mythologie'. Hun gedrag was in alles 'ongemaakt' en viel op door een zekere vrijmoedigheid, die Blume bij geen andere bevolkingsgroep op Java had gezien en die hij beschouwde als uiting van 'hunne gelukkige onafhankelijkheid'. Die houding werd weerspiegeld in hun uiterlijk: 'Hun ligchaam is het beeld van gezondheid, kracht en vlugheid. Zij zijn over het algemeen gezet zonder zwaarlijvig te zijn, breed van schouders, gespierd, gewoonlijk kleiner doch veel vlugger en behendiger dan hunne naburen, de Bantamsche bergbewoners.'[34]

Gerard Termorshuizen heeft erop gewezen dat Blume uiterst positief was over de Badui en hen idealiseerde als edele wilden.[35] Blume was gefascineerd door hun eenvoudige leefwijze: ze aten rijst, vis en groente en droegen sobere, katoenen kleding. Mannen en vrouwen waren elkaar trouw; overspel was verboden. De zachtaardigheid van de Badui bleek ook uit de wijze waarop ze met koeien, varkens, geiten en eenden omgingen: 'Geen dezer dieren mogen zij dooden, noch van derzelver vleesch eten.' Alleen voor buffels werd een uitzondering gemaakt, mits die niet door henzelf geslacht waren.[36]

Volgens Termorshuizen geven Blumes aantekeningen over de Badui blijk van zijn 'objectieve en vaak wetenschappelijke belangstelling' en van de 'idealiserende manier waarop deze samenleving met hun als "natuurlijk" en "onbedorven" voorgestelde levenswijze worden beschreven.'[37] Vanuit een postkoloniaal perspectief is het echter van belang om te wijzen op de imperiale implicaties van Blumes wijze van representeren. Achter de ogenschijnlijk positieve beschrijving van de Badui gaat een sterk Europees superioriteitsgevoel schuil.[38] De Badui leefden volgens

Badui-muzikanten te Bantam, begin twintigste eeuw. Collectie Universiteitsbibliotheek Leiden/ KITLV.

Blume in een schone vallei die 'door vruchtbaarheid en zachte luchtsgesteldheid boven vele andere streken bijzonder' uitmuntte. Het land was rijk aan vruchten als bananen, kokosnoten en durians. Desondanks werd er nauwelijks landbouw bedreven en goede infrastructuur was er niet: 'Slechts naauwe paden, wel eens broederlijk te zamen loopende met de wegen, die de Javaansche rhinoceros zich hier gebaand heeft, leiden den reiziger door vochtige bosschen over steile bergruggen'. Door de bevolking als onontwikkeld te representeren en als incapabel om het paradijselijke land met zijn onnavolgbaar rijke natuurlijke hulpbronnen op kapitalistische wijze te exploiteren, legitimeerde Blume impliciet de Nederlandse aanwezigheid op Java.

Daar kwam in Blumes geval nog iets anders bij. Hij idealiseerde de Badui weliswaar als edele wilden, maar wees ook op het gevaar dat hun oorspronkelijke cultuur verwoest zou worden. Hun naïeve inborst was 'niet bestand tegen het voorbeeld der verleiding'. Op heel Java zag hij wat de invloed van de oprukkende islam was. Door die te omarmen, smeedde de bevolking de ketenen van hun slavernij:

> Door vreemdelingen als broeders te ontvangen en onder u te doen wonen; vreemdelingen, nog naauw de slavernij ontvlugt, konden zich geene andere dan slaafsche zeden, slaafsche denkbeelden, slaafsche beginselen onder u verspreiden, en, eer gij zulks vermoeddet, was reeds de geest uwer vaderen van u geweken, waart gij reeds slaven van aandoeningen, die uwen vaderen vreemd waren, en de slagtoffers geworden uwer eigene ondankbare voedsterlingen. Zoo was dan de verbroedering met een aantal onrustige vreemdelingen genoegzaam om de geheele levenswijze, den aard, het karakter onzer voorheen zoo vreedzame bergbewoners omtekeeren![39]

Door de 'Arabische dweepzucht' waren veel Javanen volgens Blume indolent en ongelukkig geworden. Waar eens rijstvelden, pepertuinen en tabaksvelden lagen, die de zachtmoedige bewoners een goed leven gaven, lagen enkel nog 'woestijnen', zodat er op veel plaatsen 'onlusten en rooverijen' plaatsvonden.[40]

Op die 'van zoveel sympathie en bewondering getuigende houding tegenover de inlander' die Termorshuizen bij Blume bespeurde, valt dus wel het een en ander af te dingen.[41] Hier duikt een motief op dat we vaker tegenkomen in negentiende-eeuwse reisverhalen: de volgens westerlingen funeste invloed van de islam. De inheemse bevolking was gemakkelijk te manipuleren en moest dus – zo is Blumes impliciete boodschap – beschermd worden door een sterk en rechtvaardig Nederlands koloniaal bestuur.

Besluit: een 'onschuldig' paradijs?

Blume was, samen met Reinwardt, een van de eersten die aan het begin van de negentiende eeuw, na de teruggave van de Engelsen, de Indische archipel onderzocht. Bij allebei is er sprake van een combinatie van wetenschappelijke belangstelling enerzijds en *imperial eyes* anderzijds. Hun waarnemingen hielden verband met en werden gestuurd door de vraag hoe Nederland optimaal van de kolonie kon profiteren. Java werd voorgesteld als een paradijs, dat hun de kans gaf om bijzondere ontdekkingen te doen, in de planten- en dierenwereld. De inheemse bevolking werd door hen, net als de natuur, als een studieobject beschouwd. Onderweg nam Blume steevast een etnografische en op classificering gerichte houding aan ten aanzien van de groepen (nooit individuen) die hij tegenkwam. Inheemsen werden op een systematische wijze voorgesteld als onontwikkeld; landbouw, infrastructuur en een professionele exploitatie van het land ontbraken. Zo legitimeerde hij de verdere kolonisatie van de Indische archipel.

Blume verschafte zich zelfs toegang tot de voor buitenstaanders doorgaans ontoegankelijke Badui-gemeenschap. De Amerikaanse onderzoekster Mary Louise Pratt heeft opgemerkt dat het vrouwelijke in de androcentrische wereld van de

natuuronderzoeker vaak ontbreekt. Europese onderzoekers konden doen wat ze wilden; ze waanden zich als Adam in het paradijs. De afwezigheid van Eva gaf hun blik iets onbepaalds, non-fallisch. Het enige vrouwelijke was het land dat in bezit werd genomen, aldus Pratt: 'Eve is the garden whom he in his unobjectionable way plunders and possesses.'[42] Hoewel de academicus Blume gedreven werd door de wetenschappelijke zucht om onderzoek te doen en kennis te vergaren, gaat die uitspraak vanuit hedendaags perspectief ook voor zijn handelwijze op. Maar dat doet niets af aan de avontuurlijke reizen die hij, in de jaren nadat Bilderdijk een afscheidsvers voor hem schreef, in ''t Verlokkend Oost' maakte.

Noten

1 Dit artikel is geschreven in het kader van mijn NWO Vidi-project *Voicing the Colony. Travelers in the Dutch East Indies 1800-1945*, dat ik binnen het Leiden University Centre for the Arts in Society (LUCAS) uitvoer.

2 Over afscheidsgedichten in de negentiende eeuw, ook in relatie tot Blume, zie Peter van Zonneveld, 'Naar 't geurig Oosten! Over negentiende-eeuwse afscheidsgedichten', in: *Indische Letteren* 1 (1986), 29-34. Het afscheidsgedicht voor Blume komt ook ter sprake in Rick Honings, *Het land van 'Oosterzonnegloed'. Sporen van Indië in negentiende-eeuwse schrijversarchieven*. Leiden 2021, 5. Marinus van Hattum heeft me erop gewezen dat de later toegevoegde worden 'toen hoogstgevaarlijke' in het handschrift van Bilderdijks gedicht niet vermeld staan. Collectie KNAW, IISG, 134 I hs l26.

3 Brief van W. Bilderdijk aan S. Wiselius, 3 maart 1818. Transcriptie Marinus van Hattum.

4 W. Bilderdijk, *De dichtwerken* 11. Haarlem 1858, 202.

5 In *Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling 1798-1806*. Ed. M. van Hattum. Utrecht 2007 komt de naam niet voor. Ik dank Marinus van Hattum voor zijn hulp bij het zoeken naar informatie over de relatie Bilderdijk-Blume.

6 C.L. Blume, *Dissertatio inauguralis medica, de arsenico et ratione qua in animalia agit [...]* Leiden 1817.

7 Gerard Termorshuizen 'Op zoek naar de "edele wilde". Carl Ludwig Blumes reis naar de Badoej's', in: Rick Honings & Peter van Zonneveld (red.), *Een tint van het Indische Oosten. Reizen in Insulinde 1800-1950*. Hilversum 2015, 65-73, gegevens op p. 67.

8 Over Reinwardt zie Andreas Weber, *Hybrid Ambitions. Science, Governance, and Empire in the Career of Caspar G.C. Reinwardt (1773-1854)*. Leiden 2012.

9 *Overijsselsche Courant*, 15 juni 1819.

10 C.G.C. Reinwardt, *Reis naar het oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel, in het jaar 1821*. Ed. W.H. de Vriese. Amsterdam 1858, 282-283.

11 Vergelijk Andreas Weber, 'A Garden as a Niche. Botany and Imperial Politics in the Early Nineteenth century Dutch Empire', in: *Studium. Tijdschrift voor wetenschaps- en universiteitsgeschiedenis* 11 (2018) 3, 178-190.

12 De Vriese in Reinwardt, *Reis naar het oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel*, 88.

13 Rick Honings, 'Een botanicus in de tropen. Casper Georg Carl Reinwardt op reis in Indië', in: *De Boekenwereld* 37 (2021) 4, 34-41.

14 G.H. Nagel, *Schetsen uit mijne Javaansche portefeuille*. Amsterdam 1828, 3, 5, 25-26.

15 Nagel, *Schetsen uit mijne Javaansche portefeuille*, 11, 18.
16 Nagel, *Schetsen uit mijne Javaansche portefeuille*, 11.
17 Vergelijk Judith E. Bosnak & Rick Honings, 'Roaring Tigers, Grunting Buffalo and Slithering Snakes Along the Javanese Road. A Comparative Examination of Dutch and Indonesian Travel Writing', in: Rick Honings & Esther Op de Beek (red.), *Animals in Dutch Travel Writing, 1800-Present*. Leiden 2022 (te verschijnen)
18 P.P. Roorda van Eysinga, *Verschillende reizen en lotgevallen van S. Roorda van Eysinga; uitgegeven door deszelfs zoon*. 4 dln. Amsterdam 1830-1832, dl. 3, 46-47.
19 Roorda van Eysinga, *Verschillende reizen en lotgevallen*, dl. 3, 49-50.
20 Roorda van Eysinga, *Verschillende reizen en lotgevallen*, dl. 3, 51-52.
21 Nagel, *Schetsen uit mijne Javaansche portefeuille*, 39.
22 Nagel, *Schetsen uit mijne Javaansche portefeuille*, 46-47.
23 Over Blumes reis naar de Badui zie ook Gerard Termorshuizen, *In de binnenlanden van Java. Vier negentiende-eeuwse reisverhalen*. Leiden 1993, 21-50; Termorshuizen 'Op zoek naar de "edele wilde"'.
24 Termorshuizen 'Op zoek naar de "edele wilde"', 68-69.
25 Termorshuizen 'Op zoek naar de "edele wilde"', 70.
26 Termorshuizen, *In de binnenlanden van Java*, 41-42.
27 Vergelijk Termorshuizen 'Op zoek naar de "edele wilde"', 69.
28 Termorshuizen, *In de binnenlanden van Java*, 42, 48.
29 Vergelijk Termorshuizen 'Op zoek naar de "edele wilde"', 71.
30 Termorshuizen, *In de binnenlanden van Java*, 44-46.
31 Termorshuizen, *In de binnenlanden van Java*, 47.
32 Termorshuizen, *In de binnenlanden van Java*, 47-48.
33 Termorshuizen, *In de binnenlanden van Java*, 42, 48-50.
34 Termorshuizen, *In de binnenlanden van Java*, 24, 31, 42-43.
35 Termorshuizen, *In de binnenlanden van Java*, 14-15.
36 Termorshuizen, *In de binnenlanden van Java*, 39.
37 Termorshuizen, *In de binnenlanden van Java*, 14.
38 Vergelijk Joan Pau Rubiés, 'Travel Writing and Ethnography', in: Peter Hulme & Tim Youngs (red.), *The Cambridge Companion to Travel Writing*. Cambridge 2002, 242-260, verwijzing op p. 255-256.
39 Termorshuizen, *In de binnenlanden van Java*, 24.
40 Termorshuizen, *In de binnenlanden van Java*, 24-26.
41 Termorshuizen, *In de binnenlanden van Java*, 15.
42 Mary Louise Pratt, *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*. Tweede druk. Londen 2008, 55.